

Nr 504

Av herr Arrhén, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m.

Mot bakgrunden av uppgiften i proposition nr 80, s. 9, att drygt en fjärdedel (26,9 procent) av de i kunskapsämnen på högstadiet inom försöksverksamheten tjänstgörande saknat egentlig lärarutbildning, att huvuddelen (44,8 procent) av de på högstadiet tjänstgörande var folkskollärare utan 23-gradsbehörighet, ter sig notiserna om den pedagogiska instruktionsverksamheten i samband med kurser, pedagogiska dagar och auskultationer knappast imponerande. Att nio tvådagarskurser ordnats av tretton regionala samarbetskommittéer tyder inte på någon alltför intensiv verksamhet. Att tre konsulenter med i huvudsak pedagogisk-administrativa uppgifter besökt 46 försöksdistrikt under 89 dagar sammanlagt ter sig inte heller övertygande, lika litet som att 67 deltidsanställda konsulenter i denna egenskap tjänstgjort tillhopa 364,5 dagar, vilket gör 5,44 dagar på var och en. Det förefaller, som om försöksavdelningens i SÖ möjligheter att stå i intim kontakt med arbetet ute på fältet vore tämligen begränsade, ett förhållande, som torde ha sin orsak i organisatoriska svårigheter, vilka närmast synas ha sin orsak i njuget från statsmakternas sida vid anslagsbevillningen. I dessa avseenden har Kungl. Maj:t vid denna riksdag föreslagit vissa förstärkningar. De synas, även om de icke helt tillmötesgått SÖ:s förslag, vara i mycket hög grad berättigade.

Det stora bekymret vid försöksverksamheten är nu som tidigare bristen på kompetenta lärare. »Då det bör vara ett mycket starkt intresse för den kvalificerade lärarkåren i landet att medverka i försöksskolans pedagogiska arbete, är det min allvarliga förhoppning», skriver departementschefen, »att de ordinarie lärartjänsterna på högstadiet skall snarast möjligt besättas i betydligt större omfattning än hittills.» Av 155 ordinarie adjunkts-tjänster i Ca 29—27, som fr. o. m. läsåret 1954/55 tilldelades försöksverksamhetens skolor, ha hittills endast 35 besatts med ordinarie innehavare. Även i andra lönegrader är intresset ytterst behärskat. »Utan medverkan av dylika lärare i försöksverksamheten är det risk», säger departementschefen, »att enhetsskolan i pedagogiskt hänseende kan få en utformning, som icke motsvarar de resultat, som verkligen kan nås med en erfaren och kvalificerad lärarkår.»

Om anledningen till dessa högst beklagliga förhållanden, vilka även göra sig gällande bland folkskollärarna (»23-orna»), kunna många omständighe-

ter anföras. Det förefaller emellertid av försöksavdelningens årsredogörelse, som om en av anledningarna vore att söka däri, att man från officiellt håll fortfarande, i trots av vad från lärare inom försöksverksamheten under årtal hävdats, synes stå avog till kraven på klassdifferentiering inom högstadiet. Departementschefen synes närmast med beklagande konstatera att »hos den mycket heterogena lärarkåren i högstadiets läroämnen under det gångna läsåret en ganska kompakt majoritet rådde för en klassdifferentiering i större eller mindre omfattning» samt att t. o. m. på mellanstadiet intresset för en differentiering inom klassens ram var »ganska svalt». Endast 26,3 procent förordar denna utväg men de övriga vill ha klassdifferentiering »i större eller mindre omfattning».

Departementschefen framhöll i fjol och gör det också i år, att detta måste bero på att »man måst gå till verket utan det pedagogiska förarbete, som alltifrån början ansetts oundgängligen nödvändigt». Statsrådet vill i år också erinra om »att systemet med klassdifferentiering alltefter ämnesvalet ej innebär någon definitiv uppsortering av eleverna från och med sjunde-klassen, *eftersom systemet alltid är kombinerat med rätt till övergång från en tillvalsgrupp till en annan*» (kurs. här). Bägge dessa synpunkter äro enligt min mening mindre väl grundade. Det »pedagogiska förarbete», som det här talas om, torde närmast åsyfta skolornas utrustning samt möjligheten att i klasserna under klass 7 tillämpa B-skolornas undervisningsmetoder. Vad den senare synpunkten angår torde efter införandet av nya timplaner och huvudmoment (1955), vari alternativkurser ingå från klass 7, den övergång, varom departementschefen talar, endast i sällsynta undantagsfall bli möjlig för de elever, som icke redan i klass 7 inriktade sig på g-linjen. I ena fallet saknas alltså de pedagogiska förutsättningarna, i andra fallet har den förespeglade möjligheten försvunnit genom, förvisso högst nödvändiga, organisatoriska åtgärder. Det beklagliga i detta sammanhang är, att man dröjt i fem år med att vidtaga dylika ur elementär pedagogisk synpunkt mycket näraliggande åtgärder, där uraktlåtenheten fått gå ut över försöksverksamhetens elever och föräldrar. Det är likaledes att beklaga, att man först så sent som i fjol (Allmänna försöksskolebestämmelser, § 12:7; Aktuellt från SÖ 1955:26) gav större möjligheter att i undervisningen hålla klasserna 9 g och 9 a var för sig. Resultatet av denna försummelse har likaledes svårt hämnat sig på elevernas bekostnad. Däremot förefaller det mig riktigt, att försöken med undervisning i odifferentierade klasser hänvisas till de statliga försöksskolorna. Denna del av försöksverksamheten har en stor betydelse för de delar av landsbygden, som ej får sina högstadier förlagda till nog stora centralskolor.

Departementschefen framhåller vidare, att enligt hans mening »en ökad omfattning av försöksverksamheten är angelägen», närmast motiverad av att man vill få »sammanhängande försöksregioner» och att erhålla »det

tillräckligt representativa urval i olika hänseenden som från vetenskapliga synpunkter kräves». Vikten av att skapa sammanhängande försöksregioner framhölls av utomstående redan vid försöksverksamhetens start. Ett för landet representativt urval av ett eller flera inspektionsområden hade bl. a. även givit bättre möjligheter att ge ett begrepp om de framtida kostnaderna för den nya skolan. I detta avseende arbetade emellertid försöksverksamheten till en början tämligen planlöst med mera eller mindre slumpvis valda försöksdistrikt, utan inbördes regional förbindelse. Då departementschefen nu uttalar önskemål om »sammanhängande försöksregioner» synes mig emellertid villkoret vara, att man dels iakttagit, att utvecklingen hittills likväl medfört, att dylika regioner, då det gäller kategorien städer och tätorter, redan finnes, inte minst efter tillkomsten av försöksområdet »Söder om Söder» i Stockholm, dels att behovet i övrigt kan fyllas genom att man inriktar sig på att få fram ett eller ett par representativa områden, där landsbygden och dess förhållanden dominera, allt i överensstämmelse med en grundläggande uppfattning om att det rör sig om en *försöksverksamhet* och inte om något annat. I detta sammanhang bör man även bringa i erinran, att departementschefens tal om att »det för närvarande förefinnes ett mycket starkt kommunalt intresse för denna skoltyp (försöksverksamhet med enhetsskoleorganisation), vars tillkomst ju i första hand grundas på ett frivilligt kommunalt åtagande», måste ses mot bakgrunden av rådande förhållanden beträffande statsbidragsbestämmelserna, vilka senast påpekats av realskoleutredningen och föranlett den till att förordna ändringar i syfte att under en övergångstid för kommunerna tillåta större rörelsefrihet.

Departementschefen har i proposition nr 80 även yttrat sig om det näraliggande behovet av en sammanfattande utredning om försöksverksamhetens resultat, varom man redan skulle ha talat i proposition nr 70 vid 1950 års riksdag. Departementschefen hade emellertid där skrivit (Hemställen, p. 13): »För den försöksverksamhet, som förut nämnts eller i övrigt befinnes påkallad, skola erforderliga betingelser skapas genom utbyggnad av statens psykologisk-pedagogiska institut och skolöverstyrelsen.» Särskilda utskottet preciserade 1950 sin mening sålunda: »Ledning och redovisning av försöksverksamheten i dess helhet skall handhas av skolöverstyrelsen med för ändamålet behövlig förstärkt organisation och erforderliga betingelser i övrigt skapas genom utbyggnad av statens psykologisk-pedagogiska institut och andra lämpliga åtgärder.» Det samarbete mellan SÖ:s försöksavdelning och statens psykologisk-pedagogiska institut, som både departementschef och riksdag på särskilda utskottets förslag 1950 förordade, i syfte att bearbeta resultaten av den *pågående* försöksverksamheten, kom aldrig till stånd annat än i en ytterst begränsad omfattning. Departementschefen hade vidare 1950 talat om, att »mot slutet av 1950-talet kan tiden vara inne för *en sammanfattande utredning i differentieringsfrågan*, varvid

praktiska och vetenskapliga erfarenheter böra kunna samarbetas till en hållbar grund för den organisation, som sedan successivt skall genomföras» (kurs. här).

Departementschefen synes i år icke ha uppmärksammat, att den utredning, som 1950 års departementschef och 1950 års riksdagsbeslut talade om, skulle gälla *differentieringsfrågan* enbart, eftersom man förutsatte, att den vetenskapliga bearbetningen av försöksverksamhetens resultat skulle kontinuerligt pågå under hela försökstiden. Departementschefen har emellertid i årets proposition använt sig av de nyss citerade orden för att motivera ett behov av »en sammanfattande utredning i skolfrågorna». Denna ståndpunkt representerar alltså en glidning från intentionerna i 1950 års riksdagsbeslut, vilken borde ha angivits. Strängt sakligt sett är skrivningens ordval nu (prop. nr 80, s. 40) oriktigt. Jag påpekar även, att departementschefens resonemang om »lärarhögskolans pedagogiska institution», om statens psykologisk-pedagogiska instituts uppgifter m. m. föres efter väl hypotetiska metoder, mot bakgrunden av uttalanden i en utredning (SOU 1955: 11, psykologutredningen) och en till nästa år utlovad proposition i ämnet. Det är därvid att märka, att skolöverstyrelsen i sin petitaskrivelse i år själv anmärkt, att styrelsen haft svårigheter att ge redogörelse om försöksverksamhetens resultat, »när statens psykologisk-pedagogiska institut, som härvidlag skulle ha biträtt överstyrelsen, ännu ej erhållit den förstärkning, som i 1950 års riksdagsbeslut förutsattes». Även psykologutredningen räknar med en förstärkning av statens psykologisk-pedagogiska instituts »resurser enligt 1950 års skolbeslut» i samband med förslaget att låta institutet uppgå i en pedagogisk forskningsinstitution vid vår första lärarhögskola. Det är alltså resurserna inom statens psykologisk-pedagogiska institut, som enligt 1950 års skolbeslut skola utökas och icke, som departementschefen skriver, »den pedagogiska institutionens (vid lärarhögskolan) personella resurser». Dessa distinktioner böra uppmärksammas icke blott för propositionens skrivsätt utan även för att förebygga felaktiga praktiska slutsatser i fortsättningen.

Jag erinrar vidare om att 1950 års skolbeslut även innehåller följande sats: »Riksdagen synes böra hållas underrättad om försöksverksamhetens gång. Utskottet förutsätter, att årliga redogörelser lämnas exempelvis i samband med Kungl. Maj:ts förslag rörande anslagsberäkning för försöksverksamheten.» Denna principiella deklaration kan riksdagen självfallet icke rygga. En modifiering av den art, som departementschefen föreslår i proposition nr 80, kan emellertid på de skäl, som där anges, godtas. Likväl bör riksdagen alltid erhålla en rättvisande, årlig redogörelse för allt, som pågår inom försöksverksamhetens område även i fortsättningen.

Departementschefen framhåller bl. a. även, att undervisningen inom 9 y i vissa ämnen bör läggas upp så, att elever, »som har planer på fortsatta stu-

dier även i skolor på gymnasiestadiet», ej ha behov av kompletteringar annat än i mindre utsträckning. Denna synpunkt är enligt förutsättningarna för resonemanget i propositionen värd beaktande. I detta sammanhang torde det emellertid vara på sin plats att påpeka, att försöksverksamheten hittills icke heller synes ha lyckats föra sina elever fram till ett studiemål, som tillåter dem att utan kompletteringar fortsätta med gymnasieundervisning. Om detta skall bli regel även i fortsättningen, skymtar här behovet av en ny skolorganisation, ett slags »kompletteringsskola», sedan eleverna lämnat den nioåriga enhetsskolan bakom sig. Den synes bli lika nödvändig efter genomgång av 9 g som 9 a och 9 y för de elever, som syfta längre. I all synnerhet bli dylika uppläggningar av elevernas studiegång till skada för eleverna i 9 g, vilka tänka sig att fortsätta studierna på gymnasielinjerna. Försöksverksamhetens ledning synes själv icke vara övertygad om att de försök till korrektiv härvidlag, som vidtagits genom 1955 års nya timplaner och huvudmoment, skola visa sig till fyllest. Resultaten av de nya timplanerna anser man sig icke kunna bedöma förrän efter 1958 och man förutsätter därvid behov av nya ändringar. Detta innebär, att hundratals elever på högstadiets g-linjer komma i ett sämre läge än de elever, som gått genom realskolor av vanlig typ. Det kan ifrågasättas, om det i längden blir möjligt att stå till svars för en dylik misshushållning med hjärnor och pengar. Kompletteringar innebära förlust i tid och bli därför kostsamma både i ett kortare och längre perspektiv. Den intellektuella standarden på g-linjen är vidare i allmänhet sådan, att eleven mycket väl kunnat tillägna sig det erforderliga kunskapsmättet, om uppläggningsen av kurserna inför det kända studiemålet — fortsatt gymnasieundervisning — varit en annan. Som riskerna för eleverna i dessa avseenden te sig uppenbara, kan det ifrågasättas, om ej dagens underdimensionerade undervisning, som av någon anledning synes särskilt intressera försöksverksamhetens ledning, borde förläggas till de statliga försöksskolorna, som departementschefen synes ha för avsikt att föreslå för budgetåret 1957/58. Den skada, som en otillräcklig undervisning innebär, bleve då, vad eleverna angår, begränsad.

Hur resultatet av dessa alltför sent föreslagna försöksskolors arbete i övrigt skall kunna tillgodogöras vid den »sammanfattande utredning» om försöksverksamhetens erfarenheter, som departementschefen talar om, undandraget sig ett bedömande.

Med stöd av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen vid behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 80 måtte taga hänsyn till de synpunkter, som här angivits.

Stockholm den 20 mars 1956

Erik Arrhén